

SOCIÁLNÍ INDIKACE PŘIJATELNOSTI KANABISOVÝCH DROG PRO STUDENTY PRVNÍCH ROČNÍKŮ VYSOKÝCH ŠKOL V ČR

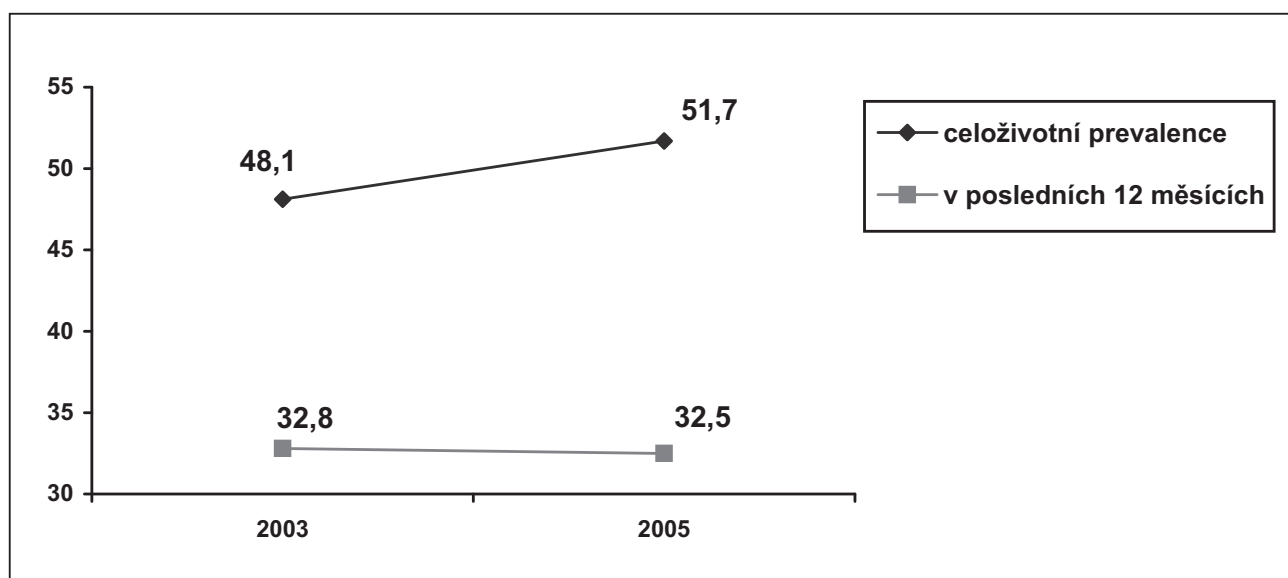
Libor Prudký, Milan Nosek

1. Úvod

Přes padesát procent vysokoškoláků v této zemi má zkušenost s užíváním konopných drog. Podle Národního monitorovacího střediska pro drogy a drogové

závislosti (NMS) je situace v posledních letech v základních rozměrech následující:

Graf č. 1: Vývoj užívání kanabisových drog mezi vysokoškoláky (v %)

(Pramen: Zprávy NMS 2003,2005)

Podle těchto pramenů jsou mezi vysokoškoláky uživatelé konopných drog víc než dvakrát častější než je průměr za dospělou populaci v ČR, častější než mezi středoškoláky a přibližně stejně zastoupeni jako mezi žáky středních odborných učilišť.

Zdálo by se, že užívání kanabisových drog patří k obvyklému chování vysokoškoláků v České republice.

Toto konstatování obsahuje několik nejistot.

Především počítá s tím, že jsou vysokoškoláci nediferencovaná skupina. Zpřesňující otázka zní: *jaké*

části vysokoškoláků se užívání kanabisových drog týká především? Nebo z jiného hlediska: jaké sociální charakteristiky diferencují vysokoškoláky tolerantní či netolerující užívání kanabisové drogy?

Totéž se týká „obvyklého chování“ vysokoškoláků. I tady je nutné se ptát na *diference v obvyklém chování mezi vysokoškoláky, ale také na diference v samotném pojetí toho, co je jimi považováno za obvyklé („normální“) chování.*

V tomto textu se pokusíme přispět k odpovědím právě na uvedené otázky.

Na tyto problémy ale nahlížíme výhradně ze sociologické perspektivy. Poukážeme na sociální indikace ne/přijatelnosti užívání kanabisových drog studenty 1. ročníků některých vysokých škol v ČR tak, jak vzešly z empirických sociologických šetření pracujících s velkými soubory dat.

2. METODIKA

Sociologické empirické kvantitativní výzkumy pracují s indikacemi, které napovídají o charakteristikách (vlastnostech) sociálních jevů a procesů. Míra platnosti a pravdivosti získaných poznatků vychází z oprávněnosti a korektnosti postupů, které k získání zjištěných poznatků vedly.

V našem případě šlo o empirická sociologická šetření založená na shodě použitých indikací pro analyzovaný jev. Východiskem byla baterie obsažená ve výzkumech European Value Study (u nás realizovaných v letech 1991 a 1999, znovu v roce 2008 – ještě bez zpracovaných výsledků – a také v jiných výzkumech, včetně opakovaných šetření CVVM.) V těchto výzkumech se pracuje s dotazníky, které mají obligatorní část pro všechny zúčastněné země. Do této části patří i zde analyzovaná otázka.

Tato otázka se ptala na míru ospravedlnitelnosti skutečností, které byly respondentům předloženy jako „přestupky“. Pro míru ospravedlnitelnosti či neospravedlnitosti těchto přestupků měli dotazovaní k dispozici desetistupňovou škálu. Stupeň 1 znamenal naprostou neospravedlnitelnost dané skutečnosti, zatímco stupeň 10 naopak ospravedlnitelnost vždy. V publikovaných postupech práce s touto baterií přestupků se ve srovnáních pracuje s výsledky do dosaženého průměru v hodnotě 5 a menší jako s potvrzením faktu, že jde v očích respondentů o přestupek, zatímco čím více se dosažený průměr blíží hodnotě 10, tím silněji je dané zjištění interpretováno jako odvracení se od dané skutečnosti jako přestupu a příklánění se k hodnocení, že jde záležitost natolik obvyklou, že je považována za normální. Jednoduše řečeno – z přestupku vůči normám chování se stala spíše norma chování. (Ve zkratce se právě o této baterii pojednává jako o klíčové baterii pro poznávání struktury a platnosti norem chování ve společnosti či v jejích částech.)

Empirické výzkumy, s nimiž zde pracujeme, se vesměs týkají studentů 1. ročníků vysokých škol. Jejich základní charakteristiky uvádí následující tabulka:

Tabulka č. 1: Základní charakteristiky použitých výzkumů

Výzkum	vzorek	metoda výběru vzorku	základní soubor	datum sběru
FHS UK 2002	278	Náhodný	473	09. 2002
FHS UK 2003	323	Náhodný	591	09. 2003
FHS UK 2004	338	Náhodný	601	09. 2004
FHS UK 2005	390	Náhodný	622	09. 2005
FHS UK 2006	388	Náhodný	598	09. 2006
Strojní fakulty 2003	445	Náhodný, stratifikovaný	1998	10. 2002 – 03. 2003
Strojní fakulty 2004	308	Náhodný, stratifikovaný	1635	11. 2004 – 04. 2005
Ekonomické fakulty 2003	287	Náhodný, stratifikovaný	1187	10. 2002 – 03. 2003
Ekonomické fakulty 2005	397	Náhodný, stratifikovaný	1982	11. 2004 – 04. 2005
Pedagogické fakulty 2003	389	Náhodný, stratifikovaný	1538	10. 2002 – 03. 2003
Pedagogické fakulty 2005	368	Náhodný, stratifikovaný	1702	11. 2004 – 04. 2005

Poznámka k Tabulce č. 1:

Základem náhodného stratifikovaného výběru byla typologická metoda, opřená o předvýzkum a analýzy

jiných šetření (Především z Centra pro výzkum vysokých škol a z fakult ČVUT). Spočívala v tom, že byly vybrány vždy fakulty jednoho typu (strojní, pedago-

gická, ekonomická) ze všech měst, kde se všechny tyto tři fakulty v době sběru dat vyskytovaly (Praha, Brno, Ostrava, Liberec). Typologie byla založena na předpokladu podstatných distancí mezi studenty nastupujícími do pedagogického studia (jako zástupci humanistických oborů), studia strojí fakulty (přitahující spíše technicky či konstruktivisticky orientované uchazeče) a studia ekonomiky (spíše pekuniární orientace, se zaměřením na úspěšnost vzestupu) v jejich hodnotových strukturách. Předpokládané diference v hodnotových strukturách se analýzou hlavního zaměření výzkumu potvrdily. Naopak diference mezi městy zdaleka ne tak jednoznačně. Pouze Ostrava vystupuje jako odlišný region. Také proto se diferencemi výsledků podle měst v tomto textu nezabýváme.

Po tomto prvním kroku byly na každé fakultě náhodně vybráni studenti 1. ročníku s požadavkem – ne vždy naplněným – aby šlo alespoň o 100 studentů.

V roce 2003 odmítla účast Vysoká škola ekonomická, v roce 2005 Strojní fakulta Technické univerzity v Liberci. Celkem šlo o výzkumy podvkrát na 11 fakultách.

Základní soubory jsou uvedeny podle počtů studentů hlavního zaměření prezenčního studia na zkoumaných fakultách. Bylo by možné srovnávat vzorky se základními soubory všech studentů 1. ročníků prezenčního nedoktorského studia na všech typech těchto fakult v ČR v době terénních sběrů dat. Ale pro typologickou metodu to není relevantní.

Věková struktura studentů byla poměrně homogenní a pohybovala se vesměs v rozložení do třetin. Třetina byla devatenáctiletých a mladších, třetina dvacetiletých a třetina starších. S tím, že podíly studentů od 22 let výše byly maximálně v rozsahu 18 %. V každém případě se ukázalo, že věkové diference se v rozdílech pojetí norem (přestupků) prakticky nepromítly. (Podle věkových diferencí byly statisticky významné rozdíly v hodnocení přijatelnosti kanabisových drog pouze jednou.)

Všechny výzkumy realizovaly týmy pod vedením L. Prudkého. Výzkum na FHS UK byly v rámci úlohy GAUK č. 518/2004/A-SP/FHS, výzkumy na jiných fakultách pak především v rámci aktivit Centra pro sociální a ekonomické strategie FSV UK. Terénní sběr dat se uskutečňoval prostřednictvím sbíraného dotazníku.

Celý výzkum byl zaměřen na zkoumání hodnotových struktur vysokoškoláků. Zkoumání „norem chování“ bylo jeho jedním z doplňkových témat. Při koncipování výzkumu jsme pracovali s pojetím hodnotových struktur, v nichž hraje rozhodující roli složení životních hodnotových preferencí (hodnotových žebříčků), základních hodnotových orientací (zaměření na dosahování určitých hodnot) a rozhodujících hodnotových rámců (ohraničení možností dosahování a naplňování hodnot – prostřednictvím aktivit, osudovosti, náboženskosti, nihilismu či také míry důvěry a ochoty k participaci.). Normy v tomto konceptu chápeme jako aktivizaci přijatých hodnotových struktur. Tedy i jako jejich korektiv, případně zpřesnění. (Blíže např. Prudký L., 2005)

V celém textu pojednáváme o sociálních souvislostech míry přijatelnosti kanabisových drog studenty 1. ročníků vysokých škol v ČR. To proto, že v původním dotazníku bylo mezi přestupky uvedeno „užívání kanabisových drog“. V dalších letech se někdy za tímto určením základního indikátoru, který v tomto textu zpracováváme, objevilo znění „užívat drogy (například marihuanu nebo hašiš)“. Pro jednozřetost, a také proto, že téma stupňů užívání kanabisových drog nemohlo být předmětem analýz, pracujeme v textu s výrazem „užívání kanabisových drog“. Podle průběhu výzkumů, předvýzkumů a následných analýz je zřejmé, že v tomto směru nedocházelo při odpovědích k nedorozuměním. Pro respondenty bylo položení otázky srozumitelné a jednoznačné. Šlo o užívání kanabisových drog bez další specifikace. Ani z hlediska frekvence, ani z hlediska důvodů pro toto užívání (či neužívání).

Pro analýzu vztahů mezi proměnnými jsme použili standardních programů soustavy SPSS. Jako statisticky významné vztahy jsme brali v párových srovnáváních pouze vztahy na úrovni 99 % pravděpodobnosti. Při užití faktorové analýzy šlo o faktorovou analýzu s vrácením.

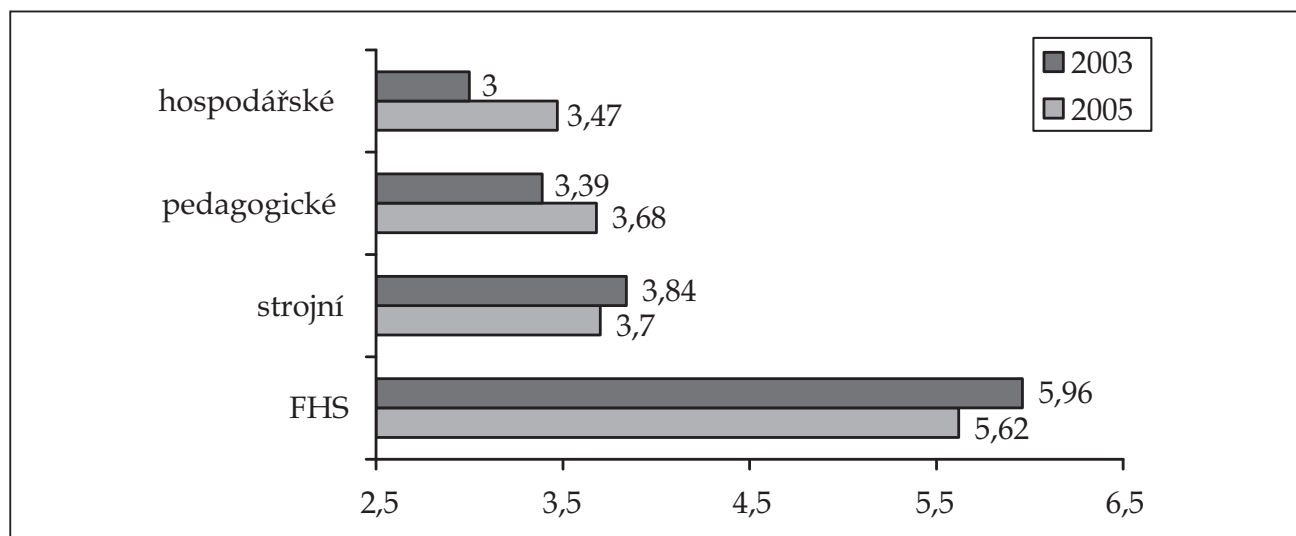
Závěrečná metodická poznámka se týká faktu, že jde výhradně o sociologický náhled na jedno hledisko vztahu ke kanabisovým drogám. Nejde a nemůže jít o nic jiného, než o hledání potvrzených vztahů mezi sociálními indikacemi studentů 1. ročníků vysokých škol a jejich přístupem k přijatelnosti užívání kanabisových drog. Uvedený přístup neumožňuje přímou analýzu uživatelů a neuzivatelů kana-

bisových drog. K tomu by bylo potřeba využít jiné zdroje poznatků. Tady zjišťujeme míru přijatelnosti či nepřijatelnosti užívání kanabisových drog studenty prvních ročníků vysokých škol, a to ve vztahu

- k charakteristikám těch, kteří považují užívání kanabisových drog za přijatelné proti těm, kteří je považují za nepřijatelné (čili k sociálním, hodnotovým a demografickým charakteristikám, tedy k jejich sociálnímu a hodnotovému zakotvení);
- k přijatelnosti jiných přestupků (čili ke stavu a vývoji míry přijatelnosti přestupků vůbec a jednotlivých druhů porušování norem zvláště).

Tyto postupy jsou při zkoumání sociálních norem a jejich nositelů časté a mají i v české sociologii svou tradici – už od roku 1991, tedy od prvního sběru dat pro Výzkum evropských hodnot. Navazují na koncepty

Graf č. 2: Míra přijatelnosti užívání kanabisových drog studenty podle typů fakult (průměry z desetistupňové škály)

Mezi typy fakult existují markantní rozdíly. Zatímco pro studenty 1. ročníků FHS UK¹ převažuje přijatelnost užívání kanabisových drog nad nepříja-

empirických sociologických kvantitativních zkoumání norem vyvinuté v souvislosti s výzkumy hodnotových struktur. (Především na výzkumy R. Ingleharta, [1977 a d.] a řešitelského týmu opakovaných výzkumů European Value Study, dnes pod vedením Jacquese Hagenaarse, 2008). Použitý postup je využíván nejen pro poznávání strukturace norem chování, ale také jako důležitý zdroj poznání reálného chování a postoje.

3. ZÁKLADNÍ POZNATKY

3.1 Vývoj, stav a základní rozdíly v přijatelnosti užívání kanabisových drog studenty prvních ročníků vysokých škol

Následující graf ukazuje srovnání hodnocení míry přijatelnosti kanabisových drog studenty prvních ročníků vysokých škol podle jednotlivých typů fakult.

telností (užívání kanabisových drog je obvyklé), pro studenty především z hospodářských fakult je přijatelnost radikálně menší, o něco větší pak u studentů pedagogických fakult, i u studentů fakult strojních. (Diference vystoupily jako statisticky významné.)

Na druhé straně právě u těch druhů fakult, kde je přijatelnost užívání kanabisových drog největší, zaznamenáváme pokles tohoto postoje. Fakulty s nižší

¹ Je samozřejmé, že i údaje za FHS jsou pouze za roky 2003 a 2005. Nicméně připomeneme, že uvedené údaje jsou jak v základních diferencích, tak i v trendu potvrzeny za FHS i v dalších letech výzkumu.

přijatelnosti naopak mezi léty 2003 až 2005 ty ostatní „dohánějí“.

Z uvedeného vyplývá první poznatek, totiž fakt *diferenciace přijatelnosti užívání kanabisových drog podle typů fakult*.

Korelační analýza ukázala, jaká jsou vnitřní diferenciací hlediska pro přijatelnost užívání kanabi-

sových drog. Vždy došlo k posuzování vztahů vůči socializačním charakteristikám (těch bylo 9), charakteristikám hodnotových struktur (těch bylo 29) a sociálním a demografickým charakteristikám (těch bylo celkem 10).

Základní srovnání výsledků korelační analýzy přináší následující tabulka.

Tabulka č. 2: Porovnání výsledků korelační analýzy podle jednotlivých typů fakult (ve sloupcích fakult jsou uvedeny počty statisticky významných vztahů z celkového počtu možných)

indikátory	Celkem*	FHS		strojní		pedagogické		hospodářské		celkem	
		2003	2005	2003	2005	2003	2005	2003	2005	2003	2005
socializační	9	3	2	2	0	3	2	1	2	9	6
hodnotové	29	7	15	9	6	16	13	8	16	40	50
sociodemografické	10	3	1	0	0	1	2	4	2	8	5
Celkem	48	13	18	11	6	19	17	13	20	57	61

Celkový přehled statisticky významných vztahů ukazuje, že v relativním i absolutním vyjádření byly zaznamenány relevantní vztahy přijatelnosti kanabisových drog především vůči charakteristikám hodnotových struktur, pak vůči socializačním vlivům a teprve potom vůči sociálním a demografickým indikátorům. To samo o sobě přináší důležitý poznatek: *míra přijatelnosti kanabisových drog u studentů prvních ročníků vysokých škol koresponduje především s diferencemi v jejich hodnotové výbavě, méně s jimi reflektovanými vlivy na jejich dosavadní socializaci a ještě méně s jejich sociálními a demografickými charakteristikami*. Lze z toho vyvodit *další podstatnou otázku: znamená to, že vztah ke kanabisovým drogám je u studentů prvních ročníků vysokých škol vázán především na jejich hodnotovou výbavu, a že tudíž určitá podoba přijatých hodnot je silnější zdroj vztahu k přijatelnosti kanabisových drog než socializační vlivy a vlivy vycházející z rozdílu v sociálním postavení a demografických charakteristikách studentů?*

Příspěvek k objasnění tohoto problému lze pomoci detailnějšího pohledu na konkrétní statisticky významné vztahy vůči přijatelnosti kanabisových drog. Budeme vycházet z *výskytu statisticky významných vztahů vůči sledovanému postojí u typů fakult*.

U *Fakulty humanitních studií UK²* jsme zaznamenali téměř nejvíc diferenciací.

Ze socializačních vlivů se v obou rocích opakoval pouze vliv přátel jako socializačního mediátoru. Avšak s negativním znaménkem. (Šlo o testování pomocí Spearmanova koeficientu, který posuzuje jednak váhu a jednak směr vzájemné závislosti. Je zde využitelný, protože téměř vždy šlo o porovnávání ordinálních znaků.) Znamená to, že čím větší byl vliv přátel během dosavadní socializace dotazovaných, tím pro ně byla přijatelnější konzumace kanabisových drog. Podobně jako vztah k působení přátel se objevil (ale jen v roce 2003) i vztah mezi četbou a uměním (jako socializačními vlivy) a přijatelností kanabisových drog: s růstem vlivu četby a umění rostla přijatelnost kanabisových drog. Přímý vztah vystoupil u vlivu učitelů během socializace: čím byl vyšší, tím rostla nepřijatelnost kanabisových drog. Vlivy

² Fakulta humanitních studií přitahuje především mladé lidi s preferencí společenskovedních předmětů, s nejasnou profesní a životní orientací, ale nezdíká s poctivou snahou dobrat se smyslu existence a poznávání. Jde o zcela odlišný typ studentů především vůči studentům strojních a ekonomických fakult, ale i fakult pedagogických.

spolužáků, médií, zájmových aktivit, lásek či veřejných událostí se tu nijak neprojeví. Stejně jako reflexe sebe sama jako činitele vlivu na socializaci.

Pokud jde o vztahy hodnotových struktur studentů a míry přijatelnosti kanabisových drog, tak šlo celkem o 22 statisticky významných vztahů (z 58 možných), z nichž ale jen čtyři byly po oba roky (a potvrdily se i v dalších třech letech výzkumů na FHS). Nejsilnější byl vztah mezi souhlasem s tím, že „příliš svobody v životě spíše škodí“ a negativním vztahem k přijatelnosti kanabisových drog: čím větší byl souhlas s výrokem, že příliš svobody škodí, tím rostla nepřijatelnost užívání kanabisových drog! Další dvakrát se objevující vztah byl vztah se souhlasem s tím, že „se děti v rodině musejí naučit především poslouchat“. Zkušenost s autoritativní rodinou (či méně striktně, s rodinou fungující na pevném řádu) vystoupila v pozitivním vztahu k nepřijatelnosti kanabisových drog. Třetí vztah, který se zde objevil dvakrát (a zase i u dalších tří výzkumů na FHS) byl negativní: s růstem přesvědčení o tom, že dotazovaný „neví proč člověk žije“ klesala míra nepřijatelnosti kanabisových drog. Negativní vztah se objevil jak v roce 2003, i v roce 2005 (a v dalších dvou výzkumech na FHS) i vůči váze hodnoty volného času: s růstem váhy této hodnoty rostla míra přijatelnosti užívání kanabisových drog. Vztah k hodnotě rodiny se objevil ze srovnávaných výzkumů jen jednou, ale z pěti výzkumů na FHS celkem čtyřikrát. V tom smyslu, že s růstem váhy hodnoty rodiny rostla nepřijatelnost užívání kanabisových drog. Jednou se objevil negativní vztah mezi vahou hodnoty přátel v životě dotazovaných, s mírou schopnosti řešit své problémy sám a také se souhlasem s výrokem, že „život neslouží žádnému účelu“ a s přijatelností užívání kanabisových drog. Potvrzuje se pozitivní vztah individualistických a nihilistických hodnotových orientací a přijatelnosti užívání kanabisových drog. Zřetelný je i vztah odmítání přijatelnosti kanabisových drog a náboženských hodnot: přínáležitost k náboženským hodnotovým orientacím se projevuje v odmítání přijatelnosti kanabisových drog studenty FHS UK.

Ze sociálních a demografických vlivů se žádný neukázal jako statisticky významný v obou sledovaných letech. Jednou tu vystoupil vliv pohlaví (přijatelnější jsou kanabisové drogy pro muže než pro ženy), jednou vzdělání matky v tom smyslu, že s růstem vzdělání matky roste tato přijatelnost, a konečně také některé

atributy vybavenosti domácnosti. Spíše takové, které napovídají o vyšší kvalitě vybavenosti, tedy i o vyšším sociálním postavení původní rodiny studentů. Nehrál vliv věk, ani vzdělání otce, ani velikost bydliště, ani druh bydlení, ani druh bydlení v místě studia, ani úplnost či neúplnost rodiny (!), ani typ absolvované střední školy, ale ani to, zda je domácnost dotazovaných vybavena knihovnou s více než 500 svazky, nebo ne. (Což je mj. důležitý indikátor kulturního kapitálu.) Ani příjem rodiny. Čili – sociální a demografické vlivy u studentů FHS v obou sledovaných letech jsou vůči přijatelnosti kanabisových drog mnohem slabší a heterogennější než byly vlivy diferencí v hodnotových strukturách i vlivy socializační.

U strojních fakult (pražské, brněnské, ostravské a liberecké) – jako zástupců typu studia zaměřeného převážně na technicky, exaktně, konstruktivisticky a vlastně i prakticky orientovanou přípravu vysokoškoláků – se mezi socializačními vlivy žádný neobjevil po oba roky. Jen v roce 2003 se ukázal vztah mezi významem učitelů a médií v socializaci respondentů a mírou nepřijatelnosti užívání kanabisových drog.

Mezi hodnotovými strukturami a mírou přijatelnosti kanabisových drog bylo statisticky významných vztahů mnohem více. Především se v obou letech objevily zřetelné vztahy mezi souhlasem s výrokem, že „příliš svobody škodí“ a mírou nepřijatelnosti kanabisových drog. Podobný směr měl i vztah mezi souhlasem s tím, že smysl životu dává Bůh. S růstem souhlasu s xenofobními hodnotami (míra souhlasu s výrokem, že cizinci mají uzavírat sňatky zase s cizinci) klesala míra přijatelnosti kanabisových drog. Z dalších hodnot se potvrdil i tady vztah mezi autoritativní výchovou a nepřijatelností kanabisových drog a také vztah mezi hodnotami vyjadřujícími rovnostářství a mírou nepřijatelnosti kanabisových drog. Pokud jde o sociodemografické rozdíly, nevystoupil vůči míře přijatelnosti kanabisových drog u studentů strojních fakult jako statisticky významný vliv žádný z nich. (Ani vzdělání rodičů, ani druh střední školy, ani lokalita bydliště, ani velikost bydliště, ani druh bydlení, ani úplnost či neúplnost původní rodiny, ani příjem, ani vybavenost domácnosti...)

Studenti pedagogických fakult byli rovněž z Prahy, Brna, Ostravy a Liberce. Zastupovali ve výzkumu společensko vědní či humanitní směr. Předpokládali jsme, že by

se mohli blížit ve svých charakteristikách studentům Fakulty humanitních studií UK.

Ani u těchto dotazovaných nebyly socializační vlivy příliš výrazné. Podvkrát se objevil vliv učitelů. Vždy v tom smyslu, že když učitelé měli na dotazované během socializačního procesu vliv, byl jejich vztah vůči přijatelnosti kanabisových drog méně tolerantní. Jednou se v tomto smyslu projevily i vliv rodiny a zájmových aktivit. Naopak u těch, kteří přiznali významný vliv médií na jejich dosavadní socializační vývoj byla tolerance vůči užívání kanabisových drog vyšší.

Vztahy hodnotových struktur sdílených studenty pedagogických fakult vůči toleranci ke kanabisovým drogám byly bohaté. Celkem bylo devět indikací, které se objevily v obou výzkumech. Nejsilnější byl (stejně jako u FHS UK a strojních fakult) souhlas s tím, že „příliš svobody škodí“. Podobně se projevil souhlas s tím, že děti se v rodině především musí naučit poslouchat, také s tím, že „životu dává smysl Bůh“ (a to ve dvou variantách, v obou ve stejném směru) i souhlas s jasně náboženskou hodnotou (totiž s tím, že „štěstí lze dosáhnout až na onom světě“). Význam měla i váha hodnoty rodiny mezi životními hodnotovými preferencemi, ale také xenofobní orientace (podobně indikovaná jako u strojních fakult) a hodnotové orientace rovnostářské. I u studentů pedagogických fakult platilo: čím větší souhlas s nihilistickým viděním života, tím větší přijatelnost užívání kanabisových drog.

Konečně ze sociodemografických indikací bylo v obou výzkumech ve statisticky významném vztahu vůči toleranci k užívání kanabisových drog pouze pohlaví respondentů. Vždy v tom smyslu, že pro muže byly tyto drogy přijatelnější. Jednou se objevil druh bydlení v dospívání a druh bydlení současný. Vždy s významným vlivem sídlištního bydlení – spíše posilujícího toleranci vůči přijatelnosti kanabisových drog. Ani tady se neprojevily žádné další sociální či demografické charakteristiky. Včetně očekávaného, ale nenaplněného vlivu neúplné rodiny, nebo vlivu životní úrovně a sociálních podmínek života.

Hospodářské či ekonomické fakulty v Praze, Brně, Ostravě a Liberci představují studium přitahující spíše individualisticky, výkonově, až pekuniárně oriento-

vané studenty, připravované studiem k nastoupení kariéry opřené o kritéria efektivity.³

Výskyt socializačních vlivů na míru přijatelnosti užívání kanabisových drog byl u studentů 1. ročníků ekonomických fakult řídký. Jednou šlo o rodinu a zájmové aktivity (vesměs v nepřímém vztahu: s růstem váhy těchto mediátorů klesala tolerance vůči kanabisovým drogám); vztah mezi spolužáky jako činiteli socializace byl opačný: s růstem jejich váhy rostla tolerance vůči přijatelnosti kanabisových drog. Žádný další vliv zaznamenaný nebyl.

Mezi hodnotovými charakteristikami se pětkrát objevily tytéž skutečnosti v obou výzkumech. Nejsilnější byl i zde vztah hodnocení, že „příliš svobody škodí“ s růstem intolerance vůči kanabisovým drogám. Podobně vystoupil i vztah autority v dětství, náboženského hodnotového zaměření („Bůh dává životu smysl“) a také rovnostářských hodnotových orientací. (Šlo o míru souhlasu s výrokem „rozdíly v příjmech by se měly zmenšit“.) Stejně jako u ostatních typů fakult i zde vystoupil pozitivní vztah mezi růstem nihilistického vidění světa a mírou tolerance k užívání kanabisových drog. Mezi dalšími, ale už jen jednou se vyskytujícími hodnotovými charakteristikami, byly v nepřímém vztahu (s růstem dané součásti hodnotových struktur klesala tolerance vůči kanabisovým drogám) pojetí autority jako zdroje spravedlnosti, souhlas s viděním světa jako „zkaženého“, souhlas s individualistickým zvládnutím lidského života a také další atributy náboženského orientování. Naopak vysoká váha hodnoty volného času a hodnoty přátel měla u studentů hospodářských fakult přímý vztah k nárůstu tolerance vůči kanabisovým drogám.

Sociodemografické souvislosti tu byly o něco bohatší než u studentů strojních i pedagogických fakult. Jednou se ukázal vztah s pohlavím (muži jsou vůči kanabisovým drogám tolerantnější), dokonce i s věkem

³ Na tomto místě nezkoumáme, zda se tento předpoklad o studentech ekonomických fakult potvrdil. Z jiných analýz vyplývá, že v zásadě ano. To, že existuje predispozice ke studiu nejen pokud jde o znalosti a studijní zaměření, ale také pokud jde o hodnotovou nabídku spojenou s určitým studiem a její přijetí, to se ve výzkumech potvrdilo.

(mladší byli tolerantnější – jde o jediný statisticky potvrzený vztah mezi věkem a podobou přijatelnosti kanabisových drog ve všech analyzovaných výzkumech) a s bydlištěm na koleji či doma na sídlišti. Vybavení domácnosti internetem a myčkou – jako atributy vyšší životní úrovně i vyššího sociálního kapitálu – byly rovněž v příznivém vztahu vůči růstu tolerance ke kanabisovým drogám. Ani tady nediferencovalo vzdělání rodičů, vybavenost knihovnou, ale ani úplnost či neúplnost rodiny, příjem a další sledované indikace.

3.2 Vývoj a stav míry tolerance ke kanabisovým drogám mezi procesy změn tolerance vůči přestupkům u vysokoškoláků

Druhá otázka položená v úvodu tohoto textu se ptá na pojetí toho, *co je vysokoškoláky v ČR považováno za obvyklé („normální“) chování, jaké diference případně jsou v dynamice tohoto pojetí a konečně jak to souvisí s dynamikou přijatelnosti kanabisových drog.*

Použijeme tu pro srovnání celkové výsledky výzkumu míry přijatelnosti přestupků mezi typy fakult, i s mladými lidmi v ČR vůbec a pro názornost i s výsledky za dospělou populaci u nás a ve dvou sousedních státech. Ostatní srovnávání neuvádíme. Nejen pro nedostatek místa, ale především proto, že potvrzují poznatky, které jsou prezentovány. Srovnání s jinými sociologickými výzkumy mládeže u nás, které se vztahují k problematice hodnot, uvádět dost dobře nelze. Skrývají totiž mnohá metodická, teoretická i věcná úskalí. (Jde hlavně o výzkumy P. Saka, 2002, 2004 a o výzkum Quesnela 2002 a z části i o výzkumy CSVŠ.) Srovnávání s analýzami založenými na jiných základech než jaké jsou vlastní kvantitativním empirickým sociologickým šetřením je možné spíše obrazně než přímo. Problém metodologické provázanosti mezi přístupy sociologickým, medicínským, právním, ale i psychologickým a ekonomickým (případně dalšími) v naší souvislosti neřešíme, ani nemůžeme řešit.

Tabulka č. 3: Míra přijatelnosti přestupků podle průměrů na stupnici od 1 do 10
(Odpovědi na otázku: Je vždy ospravedlnitelné [10], nebo není nikdy [1]...?)

	FHS		strojní		pedagogické		hospodářské		ČR 1999		SR 1999	A 1999
	2003	2005	2003	2005	2003	2005	2003	2005	mladí	průměr	průměr	průměr
znásilnění	1,22	1,09	1,40	1,20	1,18	1,07	1,08	1,10	-	-	-	-
domácí násilí	1,36	1,15	1,52	1,28	1,31	1,12	1,15	1,15	-	-	-	-
národnostní či etnická nesnášenlivost	1,94	1,90	3,02	2,90	2,31	2,32	2,21	2,26	-	-	-	-
řízení auta pod vlivem alkoholu	2,04	1,90	2,34	1,91	1,77	1,62	1,86	1,74	1,72	1,50	2,41	1,72
politicky motivovaná vražda	2,47	2,39	2,62	2,25	1,94	1,90	1,89	2,19	1,68	1,45	-	1,67
přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností	2,49	2,56	3,68	3,30	2,66	2,64	2,85	2,93	2,73	2,27	-	-
vítězit nad jinými lidmi za každou cenu	2,67	2,84	3,60	3,25	2,77	3,02	3,25	3,45	-	-	-	-
vyhazování odpadků na veřejném místě	2,51	2,61	2,66	2,65	2,39	2,77	2,65	2,69	2,15	1,78		
nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet	2,79	2,47	2,94	2,79	2,31	2,64	2,17	2,49	2,46	1,94	3,32	1,26
požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění	2,7	3,04	2,72	2,50	2,56	2,70	2,53	2,83	2,33	1,87	3,19	2,73
šidit na daních, když je příležitost	2,74	3,05	2,83	2,58	2,40	2,67	2,51	3,21	2,40	2,07	2,33	2,64
lhát ve vlastním zájmu	3,89	4,08	4,29	4,23	3,69	3,95	3,96	4,52	3,48	2,85	3,63	3,67
vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů	4,26	3,85	3,52	3,22	3,01	3,30	2,86	3,55	-	-	-	-
jako ženatý/vdaná mít milostný poměr	3,97	4,02	3,65	3,20	3,04	3,19	3,15	3,25	3,19	2,81	3,58	2,78
každodenní užívání alkoholu	4,13	4,03	4,03	3,79	3,31	3,35	2,95	3,46	-	-	-	-
pohlavní styk pod právně povolenou věkovou hranicí	4,16	4,08	3,96	4,23	2,97	3,50	3,25	3,93	2,10	1,56	-	3,36
prostitute	4,69	4,43	4,75	4,53	3,37	3,57	3,21	3,90	3,31	2,83	-	4,51
sebevražda	4,98	4,67	4,63	4,21	4,10	4,03	4,12	4,08	3,70	2,90	4,05	3,93
vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě	5,95	6,07	5,78	5,47	5,31	5,32	5,39	5,52	4,27	3,06	-	3,20
užívat drogy, např. marihuanu nebo hašiš	5,96	5,25	3,84	3,70	3,39	3,68	3,00	3,47	2,43	1,65	3,12	2,67
potrat	7,44	7,57	6,53	6,62	6,38	6,89	6,65	7,10	5,86	5,51	4,79	5,22
euthanasie	7,28	7,20	7,39	7,30	6,90	6,81	7,34	7,26	6,20	5,50	5,39	5,11
rozvod	7,95	7,99	6,88	7,01	6,85	7,34	7,45	7,61	6,43	5,90	5,84	6,60
homosexualita	9,06	9,06	6,25	5,99	7,91	8,03	7,88	8,09	6,73	5,47	5,71	6,99

Poznámka: Všechny přestupky nejsou srovnatelné s výsledky mezinárodního šetření EVS 1999, z něhož čerpáme data o souborech mimo vysokoškoláky. Tam, kde nejsou data k dispozici, je políčko proškrtnuto.

ČR průměr = průměr za celou dospělou populaci v ČR; ČR mladí = soubor mezi 18 až 29 roky z celku dotazovaných v roce 1999; SR 1999 = podle výzkumu EVS za Slovensko, průměr za celou dospělou populaci; a 1999 = podle výzkumu EVS za Rakousko, průměr za celou dospělou populaci.

Předchozí tabulka nabízí mnoho interpretací. Když máme na mysli pouze místo přijatelnosti kanabisových drog mezi studenty prvních ročníků vysokých škol, tak vidíme především, že:

Zjišťujeme podstatné rozdíly mezi typy škol v *dynamice změny tolerance* vůči přestupkům vůbec. Jde sice o srovnání jen za dva roky, ale i z nich je zřejmé, že u strojních fakult i FHS je mezi roky 2003 až 2005 možné zaznamenat převahu zpevnování (růst nepřijatelnosti) vztahu k přestupkům, zatímco u pedagogických a ještě víc u hospodářských fakult naopak rozvolňování (růst přijatelnosti) vztahu k přestupkům.

Důležité je, že *obdobný trend je charakteristický i u změny míry přijatelnosti užívání kanabisových drog*. I když jde o srovnání jen za dva roky (srovnání za FHS za 5 let ale tento vztah potvrzuje také) nabízí se hypotéza, že míra tolerance vůči užívání kanabisových drog je v úzkém vztahu vůči posunům v míře tolerance vůči přestupkům vůbec: s růstem tolerance obecně roste i tolerance vůči kanabisovým drogám a naopak. Hypotéza, která říká, že *tolerance vůči kanabisovým drogám je u studentů prvních ročníků vysokých škol v ČR součástí pohybu v celkové míře tolerance vůči přestupkům*, by měla být nadále předmětem výzkumu.

Na druhé straně ale k poklesu tolerance vůči kanabisovým drogám došlo u těch typů fakult, kde byla tato tolerance nejvyšší. Platí to zvláště u FHS. Je možné předpokládat, že u vysokoškoláků existují jakési prahy tolerance vůči kanabisovým drogám? Nebo prahy tolerance vůči přestupkům vůbec? Na zodpovězení těchto otázek nemáme data. Na druhé straně ale je rozdíl v míře tolerance vůči kanabisovým drogám (a vůči většině ostatních přestupků) u strojních fakult proti fakultám pedagogickým a hospodářským jen malý, a přesto je mezi nimi odlišný trend vývoje míry tolerance. To by o existenci podobných prahů nesvědčilo.

Porovnání diferencí mezi mladými lidmi (od 18 do 29 let) a reprezentativním vzorkem za celou dospělou populaci ČR (sice z roku 1999, a od té doby zřejmě došlo k dalším změnám; aktuální data budou až za rok 2008) ukazuje jednoznačně, že míra tolerance vůči přestupkům je u mladých lidí vyšší než je „průměr“ za celou populaci. Největší distance je v míře tolerance k homosexualitě, vyhýbání se placení jízdného, sebevraždě a k užívání kanabisových drog. I zde je potvrzeno, že pro mladé jsou za normální považovány jiné skutečnosti než pro starší generace. *Míra tolerance vůči přestupkům je u mladých výrazně vyšší. A u studentů prvních ročníků vysokých škol je, jak se zdá, ještě o něco vyšší než je „průměr“ mládeže.*

Ovšem srovnání také ukazuje, že míra tolerance vůči přestupkům je v populaci České republiky proti nejbližším sousedům obecně nižší. Ze 16 srovnatelných charakteristik je v 11 dospělá populace České republiky méně tolerantní vůči přestupkům než jsou dospělí v Rakousku i na Slovensku. Míra tolerance vůči užívání kanabisových drog je však v české populaci naopak výrazně vyšší než je tomu u sousedních zemí.

Posledním krokem v analýze místa ne/přijatelnosti kanabisových drog studenty prvních ročníků vysokých škol byla *faktorová analýza s cílem zpřehlednit a zpřesnit vztahy mezi tolerancí k přestupkům uvnitř jednotlivých typů fakult, ve vztahu k přijatelnosti konzumace kanabisových drog*. Analýza sblížení charakteristik míry přijatelnosti kanabisových drog s mírou přijatelnosti k jiným přestupkům pomůže odpovědět na otázky týkající se souvislosti přijatelnosti kanabisových drog a přijatelnosti jiných přestupků. Se specifikací toho, kterých přestupků se tyto souvislosti především týkají a zda jsou shodné či rozdílné u různých typů fakult.

Tabulka č. 4: Přehled lokalizace míry přijatelnosti užívání kanabisových drog ve výsledcích faktorových analýz (Vesměš šlo o faktorové analýzy s vrácením, bez omezení počtu faktorů; postupy propočtů byly shodné.)

Počet faktorů	FHS		Strojní		Pedagogické		Ekonomické	
	2003	2005	2003	2005	2003	2005	2003	2005
	6	8	4	7	6	7	7	7
Další přestupky obsažené ve faktoru s „přijatelností kanabisových drog“	Styk pod zákonem; prostituce; alkohol; řízení pod vlivem; politická vražda; vyhazování odpadků	Prostituce; styk pod zákonem; politická vražda; sebevražda; alkohol	Lhát; šidit na daních; vzít úplatek; nevěra; jezdit na černo; řídit pod vlivem; vyjet si cizím autem; vyhazovat odpadky; brát podporu; prostituce; styk pod zákonem	Styk pod zákonem; prostituce; alkohol; vyjet si cizím autem	řídit pod vlivem; politická vražda; styk pod zákonem; vyhazovat odpadky; prostituce	Prostituce; styk pod zákonem	Alkohol; prostituce; nevěra; styk pod zákonem	Alkohol; prostituce
Opakované v obou výzkumech	Styk pod zákonem; prostituce; alkohol; politická vražda		Styk pod zákonem; vyjet si cizím autem; prostituce		Styk pod zákonem; prostituce		Alkohol; prostituce	

Poznámka: přestupky uvádíme zkratkovitě. „Styk pod zákonem“ = pohlavní styk pod právně povolenou věkovou hranicí; „Vyjet si cizím autem“ = nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet; „alkohol“ = každodenní užívání alkoholu; „odpadky“ = vyhazování odpadků na veřejném místě; „politická vražda“ = politicky motivovaná vražda apod.

Především se ukazuje, že v roce 2005 byla proti roku 2003 situace více diferencovaná. Faktorů bylo – až na hospodářské fakulty – u všech souborů víc.

Ve všech faktorech se s mírou tolerance ke kanabisovým drogám spojila míra přijatelnosti prostituce, celkem osmkrát. Míra přijatelnosti pohlavního styku pod právně povolenou věkovou hranicí se objevila – až na hospodářskou fakultu v roce 2005 – vždy. Třetí nejfrekventovanější byla tolerance ke každodennímu užívání alkoholu, která se objevila celkem v 5 z osmi faktorů, v nichž se lokalizovala také míra přijatelnosti užívání kanabisových drog.

Diference mezi typy fakult byly, ale nešlo o rozdíly zásadní. Pro FHS platí, že se ve faktorech s mírou přijatelnosti kanabisových drog objevují po oba roky podobné druhy přestupků. U strojních fakult byla situace odlišná. Jednak v roce 2005 bylo faktorů sko-

ro dvakrát tolik než v r. 2003 a hlavně byly jasnější. Větší zřetelnost faktoru je v r. 2005 patrná i u pedagogických fakult. Jasně vystupuje spojení míry přijatelnosti kanabisových drog a míry přijatelnosti prostituce a míry přijatelnosti pohlavního styku pod právně povolenou věkovou hranicí. Také u hospodářských fakult byly v r. 2005 faktory jasnější, i když se jejich počet nezměnil. Faktor s přijatelností užívání kanabisových drog v obou letech zahrnul každodenní užívání alkoholu a prostituci.

Zdá se, že tentokrát vystupují mezi typy fakult spíše podobnosti než rozdíly. Spojení míry tolerance ke kanabisovým drogám s mírou tolerance k prostituci a také s přijatelností pohlavního styku pod zákonem povolenou hranicí ukazují, že *zřejmě existuje intenzivnější spojení přijatelnosti kanabisových drog a přijatelnosti přestupků v sexuálních aktivitách*. Může jít o spojení založené na intenzitě zážitků

a jejich umocňování? Nebo o posunech v přijatelnosti prostřednictvím kanabisových drog, třeba až k rozvolnění ústí ve větší ochotu k sexuálním kontaktům, včetně posunu pod zákonem povolenou hranici na jedné straně a prostituci na straně druhé? Nebo jde o provázání působení kanabisových drog jako společné cesty ke komunikaci ústí až v sexuální kontakty? Nebo nalézání cest k druhým prostřednictvím kanabisových drog, včetně ztráty o představách hranic sblížení až k prostituci či posunu pohlavního života pod hranici danou zákonem? Nebo spojení s prostitucí jako zdrojem prostředků pro získávání kanabisových drog? Možností výkladů je mnoho, jejich platnost z našich dat nemůžeme ověřit. Nicméně lze říci, že se vztah mezi tolerancí ke kanabisovým drogám a přestupky v sexuálních aktivitách u vysokoškoláků potvrzuje. A vlastně bez ohledu na typ fakulty.

Podobný je vztah ke konzumaci alkoholických drog a drog kanabisových. I když není tak zřetelný jako v předchozím případě. Tady jsou mezi typy fakult diference. Neobjevuje se u pedagogických fakult, méně ale i u strojních. U FHS a hospodářských fakult je zřetelný.

Z ostatních přestupků se objevují především takové, které jsou spojeny s rozvolněním (kanabisovými drogami?) chováním a sdíleným porušováním norem: projet se cizím autem, řídit po konzumaci alkoholu, vyhazovat odpadky ve veřejných prostorech... Jde však o vztahy mnohem méně zřetelné než vztahy k přestupkům v oblasti sexuálních aktivit a alkoholu.

4. DISKUSE

Lze uvedené poznatky zobecnit ve vztahu k otázkám položeným v úvodu této analýzy?

Některé asi ano.

Pokud jde o první otázku – **jaké sociální charakteristiky diferencují studenty prvních ročníků vysokých škol tolerující či netolerující užívání kanabisové drogy** – ukázal se na všech typech fakult zřetelný vztah mezi mírou svobody, mírou autority v dětství a mírou nesouhlasu s nesmyslností života a růstem intolerance vůči přijatelnosti kanabisových

drog. Spolu s náboženskými hodnotami jde o zřetelné průniky mezi všemi čtyřmi soubory. V tomto směru jde o vlivy, které spojují zkoumané studenty prvních ročníků vysokých škol ve vztahu k přijatelnosti kanabisových drog. Jestliže je něco společného mezi přesvědčením o přemíře svobody v současnosti, nedostatku autority v dětství, nábožensky založenými normami a hodnotami a přijetím smysluplnosti života, pak je to existence v řádu. Čili neanomická, zakořeněná, identifikovaná existence⁴. Naopak atributy spojované s anómií (nesmyslnost života, život bez účelu, spravedlnost bez autority, orientace především na volný čas, vliv takto orientovaných přátel a spolužáků, malá zakotvenost v rodině) se markantně častěji objevují mezi vlivy na vyšší přijatelnost kanabisových drog.

I mezi socializačními vlivy nacházíme především ty, které jsou ve vztahu k identitě a zakořeněnosti. Buďto v rodině, nebo – zvláště u studentů pedagogických fakult – mezi jejich učiteli. Vlivy spolužáků a médií jsou ambivalentní, někdy spíše posilující tendence k vykořeněnosti.

Sociodemografické vlivy byly nejméně významné mezi třemi skupinami sledovaných indikací. Ani jednou nevystoupil vztah mezi neucelenou rodinou a tolerancí k drogám, ale ani mezi ucelenou rodinou a intolerancí k nim. (Když jedinec dospěje až k vysokoškolskému studiu, vliv rozvrácení rodiny zřejmě už překonal?) Tolerance je asi vyšší u mužů a u studentů spíše vyrůstajících na sídlištích. A možná i u studentů z rodin s vyšší životní úrovní. Jde ale jen o náznaky. Zdaleka ne tak zřetelné jak tomu bylo u hodnotových charakteristik.

Nenabízí se tu první zobecnění? Totiž: *míra tolerance ke kanabisovým drogám u vysokoškolských studentů roste především s nárůstem jejich hodnotových orientací blízkých nezakořeněnosti, spojované s malou identifikací s okolím či s nějakým sociálním zázemím a s rozšiřováním nihilistických hodnot.* V tomto smyslu nejde o specifikum fakult ale o průnik mezi fakultami. (Zjištěné hodnotové predispozice ke studiu na jednotlivých typech fakult představují

⁴ Pracujeme zde s pojetím sociální anómie podle R. Dahrendorfa (1994)

vlastně hlavně rozdíly ve váze těchto indikací. U FHS jsou nejčastější. Studenti jdou na FHS zřejmě právě s cílem nalézat zde při studiu odpovědi na otázky své identity. U strojních fakult jde o tendence k řešení těchto situací ráznými a jednoduchými kroky, tedy i kroky bez hlubších důsledků a možností. U pedagogických fakult s větší důvěrou v možnosti posunů, tedy i výchovy a konečně u hospodářských fakult s vysokým podílem racionality a odosobněnosti, jako zdroje řešení v případném nezakotvení⁵. Vynořuje se i otázka, zda toto zobecnění neplatí i mimo studenty prvních ročníků vysokých škol.

V každém případě jde o pojetí tolerance ke kanabisovým drogám z poněkud odlišného hlediska než jak tomu obvykle bývá. Zdá se, že *jde spíše o projev společenských procesů vlastních této fázi vývoje postmoderní společnosti (jinak nazýváno: současné fázi modernizace⁶) než o individuální, sociální či další vlivy*. Jde možná o reakci na bezradnost, která je vlastní celé generaci. A upřímně řečeno ve větším rozsahu, než jsme předpokládali. Pojetí kanabisových drog jako zdroje přináležitosti, identifikace, soudržnosti, jako krátkodobě intenzivně působících náhražek řešení anómického stavu, je možná nejlíže skutečnosti.

Pokud jde o druhou otázku, tedy **do jaké míry jsou diference v obvyklém chování mezi studenty prvních ročníků vysokých škol pokud jde o pojetí toho, co je jimi považováno za obvyklé („normální“) chování a v jakém vztahu je k tomuto pojetí míra přijatelnosti užívání kanabisových drog**, zdá se, že i zde se rýsují možnosti pro položení obecnějších otázek.

Především se ukázalo, že míra tolerance vůči kanabisovým drogám „kopíruje“ u studentů prvních ročníků vysokých škol posuny v míře tolerancí vůči přestupkům vůbec. A rozdíly mezi typy fakult zde

nejdou prvořadé. Důležitější je spíše to, jak výrazné byly obecné tendence k toleranci: když je výchozí situace charakterizovatelná jako vysoká míra tolerance vůbec, v dalším období zaznamenáváme pokles a naopak.

Zároveň se ukazuje, že v české společnosti je míra tolerance vůči přestupkům u studentů prvních ročníků vysokých škol obecně vyšší než u „ostatní“ mládeže (nahlížené průnikem za věkovou skupinu mezi 18 až 29 roky v reprezentativních šetřeních za celou dospělou populaci v ČR z roku 1999) a u mládeže zase vyšší než je průměr za celou dospělou populaci. Nemáme data srovnávající mládež u nás s mládeží v sousedních zemích, avšak srovnání dospělých populací ukazují, že jak na Slovensku, tak především v Rakousku je obecně míra tolerance vůči přestupkům vyšší než v průměru za ČR. Až na několik výjimek, mezi něž snad na prvním místě patří právě tolerance vůči kanabisovým drogám.

Je možné uvedená zjištění zobecnit v tom smyslu, že signalizují výjimečnost míry tolerance vůči kanabisovým drogám v české společnosti? A hlavně: lze za těchto okolností mluvit o toleranci k užívání drog u nás jako především o sociálním fenoménu? Jako u nás jako – ve spojení s předchozím zobecněním – který posiluje přesvědčení o narůstající váze anómie ve společnosti České republiky? Zdá se, že jde přinejmenším o další z náznaků, které na tuto skutečnost upozorňují.

Předmětem diskuse může být také metodika výzkumů, s jejichž výsledky zde pracujeme. Připomínáme znovu, že jde výhradně o data z velkých empirických kvantitativních sociologických šetření. Plně komparovatelných mezi sebou. Vesměs zaměřených na studenty prvních ročníků vysokých škol. Míra reprezentativity zjištěných poznatků vůči skupinám studentů prvních ročníků vysokých škol v ČR může být – striktně nahlíženo – zpochybňována. Nejde o reprezentativní šetření vztahující se jednoznačně k základnímu souboru vymezenému celkem studentů prvních ročníků vysokých škol v jednotlivých srovnávaných letech u nás. Na druhé straně rozdíly mezi typy fakult (byť nejsou zahrnuty fakulty přírodovědné, lékařské, umělecké...) a ověření platnosti typologické metody, stejně jako několikrát potvrzovaná zjištění v časovém srovnání, to vše ukazuje, že jde o poznatky, které umožňují zobecňování o sou-

⁵ Blíže viz bakalářské práce D. Olchavové, K. Hulové, I. Horákové, V. Černého, J. Valešové a dalších studentů FHS UK v Praze, kteří prošli sociologickým seminářem L. Prudkého.

⁶ Výraz modernizace zde užíváme jako zavedeného pojmu pro charakteristiku civilizačního a kulturního vývoje od doby průmyslové revoluce až do současnosti. Viz např. u nás Frič P. a kol. 2003.

boru studentů prvních ročníků vysokých škol v ČR. Přinejmenším jako zdroje srovnání pro další výzkumy. A hlavně, jako zpřesnění či rozvíjení otázek, které byly cílem tohoto textu.

5. MÍSTO SHRNUTÍ A ZÁVĚRŮ

Literatura o příčinách užívání drog je velmi bohatá. Neaspirujeme tady na její shrnutí, ale na poukazy, které považujeme za nutné zmínit, když pojednáváme o sociálních indikacích míry tolerance ke kanabisovým drogám.

Snad se v těchto souvislostech příliš nezmýlíme, když se druhy příčin pokusíme shrnout do tří seskupení⁷.

První uvádí jako příčiny užívání drog psychologické a psychosociální faktory.

M. Frouzová (v Kalina a kol., 2003) shrnuje, že lidé berou drogy především pro jejich účinky. Člení je do pěti skupin:

- dosažení větší kontroly a moci nad sebou i nad druhými;
- urychlení vlastního vývoje a zkvalitnění života (opřené o víru, že drogy stimulují mozkovou činnost a vnímavost);
- zbavení se nepříjemného stavu (např. bolesti, ale i stavu psychologické či psychosociální krize, traumatického zážitku apod.);
- vyvolání slasti, zintenzivnění zážitků (často může jít o relaxační i socializační funkce, které užívání drog přináší);
- usnadnění přizpůsobení, snazší zařazení do určité skupiny, posílení přináležitosti a vlastně i identifikace.

V téže publikaci uvádí M. Hajný jako rozhodující příčiny užívání drog rodinné faktory. Může jít o

- nedostatečnou pozornost k chování dítěte, nebo jednostranná pozornost, zaměřená příliš na chyby a prohřešky, ústící často v nesprávné výchovné prostředky – prostředky, které vyvolávají pocity viny a výčitky;
- narušené či zatížené vztahy mezi dětmi a rodičem. Příkladem může být nadměrná úzkostlivost matky a chlad či nepřítomnost otce. Obecně absence otce je spojována s nedostatečností řádu a disciplíny, tedy i jistot a bezpečí (v určitém směru);
- chaotické či špatně vymezené vztahy mezi generacemi. Sociální role a kompetence a odpovědnosti nejsou v rámci rodiny jasně stanoveny a neustále se mění. Dojem neexistence řádu a nejistoty je zřetelný;
- vysoká hladina napětí, obava z otevřeného dialogu, pocit ohrožení v domácím prostředí, čili skryté, neventilované či zadržované uvolňování hněvu. Vznikají tak trvalé tenze místo zázemí a bezpečí;
- závislost někoho z rodiny, obvykle rodičů, je pro prostředí konzumentů drog příznačná.

Třetí skupinu prezentuje P. Lejčková (2004). Jde o sociodemografické, ekonomické a kulturní příčiny užívání drog.

Především jde o kvalitu prostředí, v němž člověk žije. Rozdíly života na sociálních periferiích (s nižší životní úrovní, horší dostupností vzdělání, menšími šancemi na profesionální uplatnění, nižším sociálním a kulturním kapitálem) proti metropolitním jsou jednou z takových příčin. Na druhé straně ale i vlivy vycházející z nezdavého životního stylu. Nezřídka jde o součást hledání přináležitosti (identity) prostřednictvím svérázných subkulturních seskupení (techno, ale i diskotékové orientace vůbec – často spojené se stimulačními drogami), zvláště v určitých věkových skupinách.

Zjištěné poznatky o vztazích vysokoškoláků k přijatelnosti kanabisových drog by mohly být případně doplněním či zpřesněním některých z těchto koncepcí

⁷ Jde o přehled týkající se drog obecně. Pro kanabisové drogy jsme podobné shrnutí nenašli.

tů. Především tím, že posilují váhu sociálních a kulturních vlivů mezi skutečnostmi souvisejícími s márou tolerance vůči kanabisovým dogám. Ukázalo se, že mezi sociologicky zjišťovanými vlivy na míru tolerance vůči kanabisovým drogám u studentů prvních ročníků vysokých škol má nejmarkantnější pozici podoba jejich hodnotových struktur. Hodnotové struktury signalizující posilování anómie působí mezi sledovanými vlivy jako základní ukazatel k přijatelnosti kanabisových drog. Přímá determinace sociálním postavením a dosavadní socializací (včetně neúplnosti původních rodin!) je u studentů prvních ročníků vysokých škol výrazně slabší proud celkového rozvolňování či zpevnování norem. S tím, že proces rozvolňování norem je silnější a růst míry přijatelnosti kanabisových drog rovněž.

Oba tyto poznatky jasně signalizují, že problém přijatelnosti kanabisových drog u studentů prvních ročníků vysokých škol je v ČR především sociální problém. (Pokud dáme přednost lokalizaci hodnot a kultury v sociálních pohledech.) Jde především o problém kvality a pevnosti zakotvení v sociálních vztazích. Jde především o problém podoby a pevnosti interiorizovaných hodnot.

To zároveň upozorňuje na skutečnost, že procesy růstu přijatelnosti kanabisových drog mezi studenty prvních ročníků vysokých škol je možné chápat také jako atributy modernizačních změn a procesů v současné české společnosti.

To ale znamená, že je nezbytné na ně nahlížet jako na součást mainstreamu změn postmoderní existence⁸ a ne pouze a jenom jako na přestupky či katastrofu. (Pokud ovšem samotný onen mainstreamový trend vývoje postmoderní společnosti nechápeme jako katastrofu...) Znovu se ukazuje, že přístup ke drogám (a kanabisovým zvláště) nemůže být ve společnosti založen pouze na varováních, restrikcích, trestech a děsu nejbližších. Zřejmě to neznamená přistoupit na přijatelnost drog, ale podstatně rozšířit znalosti a povědomí o tom, jak s drogami (především kana-

bisovými, protože nejrozšířenějšími) zacházet, aby se nestaly zdrojem katastrof, ale jejich případná konzumace byla součástí jedné etapy života lidí, která nepřinesla katastrofální důsledky. Obecně řečeno, jde o jeden z atributů nekonečného hledání možností pro posilování neanomického stavu v současné etapě modernizace (také) české společnosti.

Ing. Libor Prudký, Ph.D.

Centrum pro sociální a ekonomické strategie při FSv UK
prudom@pointpraha.cz

O autorech a vzniku tohoto článku:

Libor Prudký, Ing., Ph.D., je pracovníkem Centra pro sociální a ekonomické strategie při FSv UK a učí sociologii na Fakultě humanitních studií UK v Praze. V rámci této výuky vede také dlouhodobý sociologický seminář, který se zabývá přípravou, realizací a zpracováním výsledků výzkumů hodnot vysokoškolských studentů, mj. také na datech o samotných studentech, kteří jsou účastníky tohoto semináře. Často jsou témata vzniklá v tomto semináři zdrojem zpracování závěrečných prací studentů bakalářského i magisterského studia na FHS UK i jinde.

Jedním z takových studentů je právě Milan Nosek, který zpracoval pod vedením L. Prudkého bakalářskou práci na téma „Přijatelnost užívání konopných drog mezi studenty prvních ročníků vybraných vysokých škol.“. Tuto práci úspěšně obhájil na jaře 2008 a získal titul bakaláře.

L. Prudký následně výsledky této práce a další prameny zpracoval do podoby prezentovaného článku.

Literatura:

- 1 CSÉMY L., LEJČKOVÁ P., SADÍLEK P., SOVINOVÁ H. (2006) *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD), výsledky průzkumu v ČR v roce 2003*. Praha: Úřad vlády ČR
- 2 DAHRENDORF, R. (1994). Svoboda a sociální vazby. Poznámky ke struktuře argumentace. In *Liberální společnost*. Praha: Filosofie. Str. 9 – 16
- 3 FRIČ, P. a kol. (2003) *Češi na cestě za svojí budoucností*. Praha: G plus G

⁸ I zde můžeme odkázat na řadu textů charakterizujících současné hlavní trendy ve vývoji společnosti. Viz např. některé texty J. Kellera, nebo srovnání prezentované v publikaci M. Petruska, koncepty rizikové společnosti U. Becka atd.

- 4 HAGENAARS J. et al. (2008) *European Value Study, Master Questionnaire*. Tilburg
- 5 INGLEHART R. (1977) *The Silent Revolution: Changing Values and Political styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press
- 6 KALINA K. a kol. (2003). *Drogy a drogové závislosti 1*. Praha: Úřad vlády ČR
- 7 LEJČKOVÁ P. (2004). *Srovnání užívání drogy jejich dopadů v krajích České republiky v roce 2002: Situační analýza v širším demografickém a socioekonomickém kontextu*. Praha. Úřad vlády ČR
- 8 NOSEK M. (2008) *Přijatelnost užívání konopných drog mezi studenty prvních ročníků vybraných vysokých škol*. Závěrečná práce. Vedoucí: Libor Prudký. Praha: Fakulta humanitních studií
- 9 QUESNELL, M. D., (2002) *Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme*. Praha: Academia
- 10 ŘÍČAN P. (2004) *Cesta životem*. Praha: Portál
- 11 SAK, P. (2000) *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč
- 12 SAK, P. (2004) *Mládež na křižovatce. Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Praha: Svoboda Servis
- 13 *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce. (2003)* Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. Praha: Úřad vlády ČR
- 14 *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce. (2005)* Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. Praha: Úřad vlády ČR

RÉSUMÉ:***Indications of acceptability of the cannabis drugs for the university students in Czech Republic***

The experience with the cannabis drugs has more than 50 % university students in contemporary Czech society. The article deal with the attitudes of these students to the using of cannabis drugs, as a part of the attitudes to the social norms on the whole. The strongest influences to this attitude has the reasons in the value structure of the university students.

